УДК 82.091:[821.161.2 – 32+821.111 − 32]

ДІАЛЕКТНІ ФОРМИ МОВЛЕННЯ В НАРАТИВНІЙ СТРАТЕГІЇ НОВЕЛ В. СТЕФАНИКА ТА Е. КОЛДУЕЛА

О. Р. Гнатюк

Івано-Франківський національний медичний університет;
кафедра мовознавства, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 2;
тел.+38 0503735165

У статті висвітлюються і порівнюються особливості діалектних форм мовлення у новелах В. Стефаника та Е. Колдуела, оскільки у творчості обох письменників діалект є одним із художніх засобів, який віддзеркалює індивідуальні особливості художнього мислення майстрів слова.

Ключові слова: *діалект, стиль, художнє мислення, художній засіб, фразеологізми.*

В основі загальнонаціональної літературної мови завжди лежить жива народна мова, яка включає в себе не тільки літературну норму, але й різні територіальні діалекти. Останнім властиві певні лексичні, граматичні та фонетичні особливості, що відрізняються від загальнонаціональних літературних норм. Існують також регіональні, професійні тезауруси, соціальні жаргони. Причому, як слушно зауважує Н. Гуйванюк: "Літературна мова й місцеві діалекти завжди перебувають у певному взаємозв'язку, хоч на різних етапах суспільного розвитку взаємовідносин між ними виявлялися по-різному" [5, с. 103].

В нормах сучасної літературної мови закріплюються лексична, фонетична та граматична системи. Крім того, літературна мова, особливо словниковий склад, безперервно збагачується за рахунок народних говірок. У літературних творах, якщо немає потреби відображати місцеві розмовні особливості, діалектна лексика не використовується. Її немає в науковій літературі та в текстах ділового характеру. Автори використовують діалектизми при потребі забарвлення твору місцевим колоритом, підвищенням експресивності і задля досягнення реалістичності. Зазвичай діалектним мовленням наділяють персонажів твору, рідше діалектні форми зустрічаються у мові самого автора. Діалектизми дають можливість авторові підкреслити територіальне походження героїв, звернути увагу на індивідуальні особливості їхніх характерів, натякнути на рівень їхньої освіти, дотепності, почуття гумору, тощо.

В. Стефаник та Е. Колдуел − два неперевершені майстри соціально-психологічної новели. Слово для них – діамант, який потребував ретельної обробки. Тож вони невтомно шліфували мову своїх творів, відкидаючи зайве і непотрібне, щоби слово заграло всіма барвами, замерехтіло і засяяло, як коштовне каміння.

Теми з життя простих селян, надзвичайний лаконізм у всьому, глибокий, часто прихований, ліризм їхніх творів, велика увага до зображення не зовнішніх подій у житті персонажів, а їхніх переживань та настроїв у трагічні моменти, широке використання діалектизмів, особливо в мовленні героїв, значна роль діалогів та монологів – так коротко можна охарактеризувати стиль обох письменників.

Кожен автор в індивідуальній манері створює образи і розкриває характери своїх персонажів. Індивідуальний стиль є явищем унікальним, він свідчить про наявність таланту в автора. Недарма великий Ґете вважав: "Далеко не всі письменники мають свій стиль. Стиль є найвищим ступенем художньої довершеності, якого досягають лише окремі майстри. Завдяки стилю митець творчо відтворює чи перетворює, художньо опрацьовує життєвий матеріал. Загальні теми, проблеми, події набувають в індивідуальному стилі письменника своєї художньої неповторності, адже вони "перепускаються" через особистість митця. Саме тому видатні письменники завжди приділяють величезну увагу своєму стилю, роботі над ним" [8].

У сучасному тлумаченні літературознавців індивідуальний стиль – це засоби художнього вираження письменника в цілому, особливості тематики його творів, сюжетів, мови, естетичних уподобань, утілених у творах.

Звертаючи увагу на лінгвістичний аспект у новелах В. Стефаника, слід зазначити, що мовлення персонажів – діалектне (покутська говірка) і займає у творах більше місця, ніж власне авторське мовлення. Як зазначає український діалектолог З. Бичко: "Покутський діалект у системі говорів південно-західного наріччя української мови посідає особливе місце. Особливість ця полягає в тому, що він характеризується не тільки властивими йому рисами, а становить систему говірок, перехідних між буковинськими, гуцульськими, бойківськими, наддніпрянськими і подільськими. В. Стефаник у своїй творчості розглядав діалект як один із основних художніх засобів, потрібний не тільки для створення необхідних образів, але й для відтворення специфічномовними засобами типових обставин, серед яких відбувається дія" [3, с. 145].

Письменник дуже добре знав народне життя, та свідомо зображаючи трагедію бідного селянства, змальовував відповідні конфлікти, ситуації, характери. Діалект надає мовленню дійових осіб яскравого місцевого колориту, жвавості і безпосередності у висловлюванні думок і почуттів. Разом із тим, він свідчить про приналежність персонажів саме до селянського середовища. Про покутянина Іван Франко писав: "Його новели – як найкращі народні пісні, в яких немає риторики, ані сентиментальності, а тільки наочне, голе, просте, не підфарбоване життя, дуже часто сумна дійсність, але оздоблена золотом найправдивішої поезії" [4, с. 133]. Мовлення персонажів міняється залежно від віку, соціального статусу героїв. Так, наприклад, мова Івана Дідуха містить як місцеві

слова, так і військову термінологію австрійської армії (курей "*зіцірував*"; старій говорить: "*Стара, гай, машір – інй, цвай, драй*"). Як стверджує І. Букса: "Діалектні особливості його (Стефаника – О.Р.) мови найвиразніше виявляються на фонетичному рівні. Діалектні риси цього рівня у новелах письменника надають мові місцевого колориту, емоційного звучання" [4, с. 133].

На фонетичному рівні літературознавці виявили такі особливості мовлення В. Стефаника:

- деякі голосні замінюються на інші, наприклад, -а, -я на -і,-и,-є (жєль, обернешси, печатку);
- і, -є переходить в -а;
- -о після приголосних змінюються на -і, а та ін.

Щодо приголосних то:

- тверді приголосні -ч та -р переходять у м'які (*плачь, хочь, цісарь*);
- твердий с у кінці слів замість м'якого (*хтос, шос, якос*);
- звукосполучення -ри перейшло в -ер, -ир (*керниця, кервавий*);
- заміна літературного -хв на -ф (*филя*);
- відбувається утинання деяких слів (*годен*) [9].

Під час аналізу новел В. Стефаника було знайдено багато лексичних діалектизмів на позначення елементів одягу, побутових речей, частин тіла, професій, транспортних засобів, родинних зв'язків.

До них належать:

- назви предметів одягу: камізелька – *жилетка*, дранка – *подерта сорочка;*
- слова, що позначають предмети домашнього вжитку: решетина – *решето,* лаківки – *ласощі*;
- слова, що позначають різні дії: чипіти – *стояти нерухомо*, ландати – *волочитися*, збиткуватися – *знущатися*[9].

Новели Е. Колдуела насичені діалектизмами та фразеологізмами, характерними для південних регіонів Америки. Ось декілька прикладів із його новели «Кенді Бічем»: "She's standing on the tips of her toes waiting for me now" (*вона з нетерпінням чекає зустрічі зі мною*); «… longgone» *(давно минув час)*. Майже у кожній новелі зустрічаємо дієслово toreckon, що є характерним для південної частини Америки і є синонімом дієслів to think, to believe і означає *"думати"*. Ознакою південного діалекту є також використання слова gal замість girl: *"I'm going to get me myself a gal" (Я збираюсь знайти собі дівчину).*

Науковці виділяють такі характерні ознаки південно-американського діалекту:

- Префікс -a, який додається до дієприкметника теперішнього часу: a-workin замість working;
- Ain't замість amnot;
- Gonna замість goingto;

• Суфікс -n, який додається для утворення іменника з прикметника: young-n, little-n; також додають його до всіх інших слів: if-n, his-n;

• Y'all замість youall [12].

Фразеологізми у новелах В. Стефаника та Е. Колдуела відіграють важливу роль. Усі вони належать до розмовно-побутової фразеології, яка надає твору образності, емоційності та експресивності.

Як стверджує російський лінгвіст Л. Бабенко: "Саме емоційність тексту прийнято називати "категорією емотивності". Емотивність тексту художнього твору викликає емоційний відгук у читача, забезпечує більш глибоке розуміння змісту, концептуальної та підтекстової інформації. В. Стефанику та Е. Колдуелу притаманне трагічне сприйняття життя, більш гостре і усвідомлене, ніж у інших письменників. Новелу Е. Колдуела «У суботу в полудень» можна розглядати як приклад художнього твору, де емотивна лексика виражає функції створення емотивного змісту та емоційної тональності" [1, с. 156].

В основі твору американського письменника «У суботу в полудень» лежить конфлікт, який не вигаданий самим автором, а давно існує в суспільстві – расовий конфлікт. Це новела про розправу білих бандитів над афроамериканцем. Для описаних у творі американських расистів убивство негра – це суботня розвага. Е. Колдуел сумно іронізує, пояснюючи читачу мотив убивства такими словами: "*But nobody liked Will. He made too much money by taking out grass before laying-by his cotton and corn. He made more money than Tom and Jim made in the butcher shop selling people meat*". *(Але ніхто не любив Уілла. Він заробив занадто багато грошей, прополюючи траву перед збором бавовни і кукурудзи. Він заробив більше грошей, ніж Том і Джим в м'ясній лавці, продаючи людям м'ясо)*. Як бачимо, мотив злочину – успішність негра і заздрість з боку расистів. В аналізованій новелі «У суботу в полудень» Е. Колдуел описує расовий конфлікт, використовуючи негативно забарвлену емотивну лексику для передачі ненависті, що підсилює епатажний уплив на читача. Щодо мови новели, то вона є досить простою, близькою до розмовних форм і легкою: "*everything's slick as a whistle with me"* (*все йде як по маслу, зі мною все гаразд)*; "*bygosh*" (*чорт візьми)*; "*coon" (дурень)*; *"dope"* (*кока-кола)*. Автор вдається до вживання неправильних граматичних конструкцій: "*Him's the nigger we're goin to git"* замість: "*He's the negro we're going to get"* (*Це той негр, якого ми збираємось схопити*). Однак використання неправильних форм не викликає труднощів у загальному розумінні твору.

Щодо новелістики В. Стефаника зауважимо, що помітне місце в лексиці його творів займають не лише діалектизми, а й слова-архаїзми: (*віче* – збори, *звізди* – зірки, *віншувати* – вітати). Іншу групу становлять діалектизми, які з'явились під впливом інших мов: (*шінка* – сарай; *файно* – гарно; *цізорик* – ножик; *кримінал* – тюрма; *жовнір* – солдат; *газда* – господар; *чічка* – квітка). Ще іншу − діалектизми – місцевого похо-

дження: (*вужевка* – шнур; *поривач* – кочерга; *бевка* – затірка; *пас* – пояс).

Характерною особливістю фразем у творчості В. Стефаника є те, що вони переважно трапляються у мові персонажів. Це пояснюється особливостями стилю письменника, який веде розповідь за допомогою своїх героїв. Фразеологізми разом із іншими образними засобами спрямовані на те, щоби підкріпити художню правду персонажів мудрістю, породженою екзистенціальним досвідом всього народу. Це стосується як загальної ідейної спрямованості твору, так і його проблем і мотивів.

Приклади південного діалекту у творчості Е. Колдуела представляють досить хороший варіант англійської мови. Південний діалект − це варіація граматики мови в південній частині США, де народився і виріс Е. Колдуел. Діалект насправді не має нічого спільного з рівнем інтелекту чи знанням правил граматики. Адже ми всі говоримо з акцентом, характерним для певного регіону, в якому ми виросли упродовж критичного періоду вивчення мови − від 2 до 6 років. Усі регіональні діалекти мають однакові граматичні структури. Існують просто незначні зміни, які характеризують різні регіони, де використовується загально-національна мова.

Про один із своїх творів Е. Колдуелписав: “Новела «Кенді Бічем» була свого роду експериментом. Я хотів побачити, чи я можу передавати відчуття діалекту за допомогою ритму речення, замість звуків мови. Я хотів сам собі довести, що ритм є кращим засобом відображення південного діалекту в художньому тексті. Хоч я завжди вважав, що діалект є недоцільним для письменників… Читач не повинен розшифровувати слова; це занадто великий обов’язок, покладений на нього” [7].

Схожу думку висловлював свого часу і В. Стефаник: “Я не міг з молодих літ аж дотепер навчитися мови інтелігентного оточення. Я не навчився мови Куліша і Панаса Мирного, і цего я прилюдно каюся” [2, с. 126]. Сам В. Стефаник теж побоювався, що його новели через мову можуть бути складними для читачів і тому просив редакторів редагувати його твори так, щоби мова була максимально наближеною до літературної.

Е. Колдуел ревно оберігав власну творчу незалежність і свободу. Дуже часто він підкреслював, що не слідкує за новинами. “Письменник не прагне бути схожим ні на Фолкнера, ні на Хемінгуея чи Стейнбека. І він справді ні на кого з них не схожий. У нього свій стиль, своя манера. Варто наголосити, що суттєву роль у структурі новел Е. Колдуела відіграє підтекст. За повсякденними репліками, насиченими діалектизмами, нерідко приховується велика життєва драма” [6, с. 190], − вважає І.В. Кірєєва. Щодо самобутньої мовної палітри Е. Колдуела, яка збагачена розмовною мовою і сленговими зворотами, слід додати, що світ поетичних образів, створених новелістом, базується на далеких від літератури асоціаціях. Так, наприклад, шведи в Е. Колдуела схожі на рій

“жовтоголових джмелів” («Багато шведів»), хруст піску під ногами героїні Дороті нагадує звук наждачного паперу, яким чистять чавунну трубу («Дороті»), а старий Доуз з новели («Муха в труні») виглядає мертвим, наче “гарбузиння, побите листопадовими морозами”.

Це надається до порівняння з асоціаціями В. Стефаника в новелі «Дорога», де усвідомлення того, що людина приречена на тяжку працю, яка забирає всю силу і не приносить радості, породжує песимізм Мандрівника. І душу Мандрівника письменник порівнює із “зігнилою пшеницею”. А любов, яка б могла врятувати його, відповідає, що не може до нього прийти, бо він − “отрута”. Тому Мандрівник йде далі, і В. Стефаник порівнює його похід із «тінню спорохнявілого дуба перед заходом сонця”.

Хоча обидва прозаїки декларували відмову від діалекту в літературній творчості, але в художній практиці обоє діалектом користувалися. В основі їхніх новел здебільшого лежить насичений діалог, що вражає трагічною простотою. Щоб досягнути ритмічності й мелодійності мови письменники використовують інверсію. І В. Стефаник і Е. Колдуел максимально навантажують репліку героя, яка говорить часто більше, ніж цілий опис. В новелах лише коротко розповідається про те, як поводить себе той чи інший персонаж в тій чи іншій ситуації, але в цих надзвичайно скупо показаних вчинках дійової особи яскраво проявляється її настрій і переживання.

Особливість самобутньої манери обох авторів полягає в тому, що вони ніколи не висловлюють своїх симпатій чи антипатій безпосередньо.

Найголовнішою властивістю форми, що на ній базується увесь твір, є ритм. Як стверджував М. Івченко: “Ритмові надається найбільше значення, бо він освітлює увесь твір відповідним напруженням художника. Потрібно зазначити, що ритм у В. Стефаника своєрідний. Він короткий, ударний, залізний, ніби кований, як ті вози Данилові з новели «Вона – земля», що дзвінко й рівномірно цокотять по землі, з гострими й так само короткими паузами” [14].

Слід відзначити, що речення в новелах Е. Колдуела теж стислі та лаконічні. Навіть, коли мова йде про складну річ чи явище, то обидва письменники ділять одне речення на декілька сурядних, неповних граматичною будовою. При цьому ритм прозаїків не є штучним – він цілком природньо постає з душі самого автора. Ритм таким чином видруковує в душі читача кожне слово, кожне речення.

Стильовою домінантою для обох новелістів став експресіонізм, що в індивідуальній манері не порвав із реалістичністю та натуралістичністю, оскільки експресіонізм – це мистецтво вираження передусім особистих відчуттів митця, його духовного світу.

І. Франко, розмірковуючи над відмінністю між “старою” і “новою” школою в тогочасній українській літературі, зазначав: “Коли старі пись-

менники виходять від малювання верхнього світу природи, економічних та громадських обставин – і тільки при помочі їх силкуються зробити зрозумілими даних людей, їх діла, слова й думки, то новіші йдуть зовсім противною дорогою: вони, так сказати, відразу засідають у душі своїх героїв і нею, мов магічною лампою, освічують все окруження. Властиво, те окруження само собою їм мало цікаве і вони звертають на нього увагу лише тоді, коли на нього падуть чуттєві рефлекси тої душі, яку вони беруться змалювати" [10].

В експресіоністів усі почуття – біль, страждання, любов, надія, віра – виражені найвищою мірою. Експресіоністичний твір – часто крик відчаю, болю. Письменники-експресіоністи намагалися прорватися до справжньої реальності через суб'єктивно − інтуїтивне пізнання темного боку людини і світу. В. Стефаник та Е. Колдуел збагатили цей сплав емоційного сприйняття дійсності виразним національним компонентом, зображенням простих людей як особливого соціального і культурного феномену. Обидва письменники поєднали у своїй творчості засоби художньої виразності експресіонізму з глибиною реалізму. В основу більшості новел обох письменників покладений якийсь один, трагічний момент із життя героїв із незавершеним, відкритим сюжетом, оголеною правдою буття. Але трагізм творів обох письменників немає нічого спільного з песимізмом. І В. Стефаник, і Е. Колдуел дуже добре знали народне життя і свідомо, акцентуючи на трагедії так званої «малої людини», людини з народу, добирали для опису відповідні експресивно насичені конфлікти, ситуації, характери. Це й зумовило вибір відповідної лексики у їхніх творах. Тож нічого дивного немає в тому, що значна частина цієї лексики є діалектною.

Талант письменників найбільше проявився у жанрі соціально-психологічної новели. Саме цей жанровий різновид якнайкраще відповідає творчій манері авторів. Сюжет їхніх новел зазвичай викладається через діалоги або монологи. Важливе значення мають інтонація, жести, міміка героїв. Лаконічні авторські відступи нагадують ремарки у п'єсі, які дають змогу читачеві уявити об'єктивні обставини, в яких відбувається дія.

Оригінальний, неповторний стиль обох новелістів віддзеркалює індивідуальні особливості художнього мислення майстрів слова. Власне, їхній індивідуальний стиль ґрунтується на зв'язку мови й мовлення, на інтуїтивному відчутті й відображенні мовної картини світу, в якій поєднано загальне та індивідуальне. Мова персонажів їхніх творів виконує важливу ідентифікаційну функцію і водночас підсилює експресивне звучання, як реплік героїв, так і твору загалом.

Можна з упевненістю стверджувати, що творчість В. Стефаника та Е. Колдуела збагатила художніми ідеями, прийомами та засобами українську й американську літератури.

У їхніх новелах відобразився багатий життєвий досвід авторів. Сам Е. Колдуел про це зазначав: "Я пишу тому, що бачив людей і речі,

про яких мені хочеться розповісти. Я навіть думаю, що зобов'язаний про це розповісти" [7].

Подібну думку висловлював і В. Стефаник: "Я люблю мужиків за їх тисячолітну, тєжку історію, за культуру, що витворила з них людий, котрі смерти не бояться. За тото, що вони є, хоть пройшли над ними бурі світові і повалили народи і культури. Є що любити і до кого прихилитись. За них я буду писати і для них" [2, с. 128].

Тож бажання правдивого відображення героїв як вихідців із певного географічного регіону, з певної соціальної групи, з певним рівнем освіти, віковими особливостями, наділених конкретним колоритним мовленням, характерним для цього регіону, з притаманним їм емоційним світосприйняттям, – все це і спонукало, як В. Стефаника, так і Е. Колдуела до активного залучення у створення мовної (чи навіть мовленнєвої) картини світу своїх героїв такі лексичні засоби, як діалектизми, архаїзми, жаргонізми, сленг. На рівні синтаксичному обидва вдавалися до використання фразеологізмів, які теж допомагають точно й емоційно передати місцевий колорит певної регіональної говірки.

Усі зазначені особливості вписуються в концепцію експресіоністичної художньо-естетичної системи, яка тяжіє до максимально повної реалізації ідентифікаційної функції мови у художньому тексті.

Отже, маємо підстави стверджувати, що близькість індивідуальних творчих манер В. Стефаника й Е. Колдуела зумовлена не тільки схожими ідейно-естетичними самонастановами двох авторів, а й загальними вимогами духу часу, відповідним стилем епохи.

Література

1. Бабенко Л.Г. Филологический аналіз текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа / Л.Г. Бабенко // Сборник материалов II Всероссийской конференции. – Екатеринбург, 2004.
2. Бандура О. Василь Стефаник / О. Бандура. – Л., 1956. – С. 132.
3. Бичко З.М. Із спостережень за мовою В. Стефаника / З.М. Бичко // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – К., 1995.– Вип. 3. − С. 144-147.
4. Букса І. Творчість та словник малозрозумілих слів В. Стефаника / І. Букса. – К.: Смолоскип, 1996. – С. 133.
5. Гуйванюк Н. Діалектний текст як лінгвокогнітивна одиниця / Н. Гуйванюк, Н. Руснак // Українська мова. – 2003. – № 2. – С. 102-109.
6. История американской литературы: учеб. пособие для студ. ч.II / Под. ред. проф. Н.И. Самохвалова: – М. – С. 319.
7. Elizabeth Pell Broadwell and Ronald Hoag "A Writer First:An Interview with Erskine Caldwell", "The Georgia Review 36". − №1 spring, 1982: 97-98.
8. Особливості стилю В. Стефаника – База знаний Allbest [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://knowledge.allbest.ru/literature/html

9. Покутсько-буковинський діалект у творчості В. Стефаника [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://uchil.net
10. Франко І. Український модернізм [Електрон. ресурс] / І. Франко. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org
11. От Шервуда Андерсона до Джона Чивера (Чехов и американские прозаїки) [Електрон. ресурс] // И.М. Левидова. – Режим доступу: http://litnasledstvo.ru/site/download_article/id/2385
12. 11 самых распространенных акцентов английского языка [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: engblog.ru/11-english-accents
13. The Stories of Erskine Caldwell [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://books.google.com.ua/books
14. Івченко М. Творчість В. Стефаника «Матеріяли з громадського і літературного життя України» [Електрон. ресурс] / М. Івченко. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/search

Стаття надійшла до редакційної колегії 21.01.2018 р.
Рекомендовано до друку д.ф.н., професором ***Голодом Р. Б.***

DIALECTIC FORMS OF LINGUISTIC IN THE NARRATIVE STRATEGY OF SHORT STORIES OF V. STEFANYK AND E. CALDWELL

O. R. Hnatiuk
Ivano-Frankivsk National Medical University, Department of Linguistics, Ivano-Frankivsk, Halytska Street, 2; tel: + 380503735165

The article highlights and compares the features of dialectal forms of language in the short stories of V. Stefanyk and E. Caldwell, as the dialect is one of the artistic means that reflects the individual peculiarities of artistic thinking of both masters.

Key words*: dialect, style, artistic thinking, artistic means, phraseological unit.*